

УДК 343.615.1: 343.615.8

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ****GENERAL DESCRIPTION PUBLICLY HAZARD EFFECTS OF CRIMES
AGAINST HEALTH OF PERSON: CONCEPT AND KINDS**

Катеринчук К.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті розглянуто термінологічні аспекти суспільно небезпечних наслідків, їх види та ознаки. Здійснено аналіз праць науковців, які займалися зазначеною тематикою. Наведено власне бачення вдосконалення закону про кримінальну відповідальність злочинів проти здоров'я особи.

Ключові слова: злочин, шкода, особа, здоров'я, наслідки, Кримінальний кодекс України.

В статье рассмотрены терминологические аспекты общественно опасных последствий, их виды и признаки. Осуществлен анализ работ научных работников, которые занимались данной тематикой. Наведено собственное мнение относительно усовершенствования закона об уголовной ответственности преступлений против здоровья лица.

Ключевые слова: преступление, вред, лицо, здоровье, последствия, Уголовный кодекс Украины.

In the articles considered terminological aspects publicly hazard effects their kinds and signs. The analysis of labours of scientists that engaged in this subjects is carried out. Own vision over is brought in relation to perfection of law on criminal responsibility of crimes against the health of person.

Key words: crime, harm, person, health, consequences, Criminal code of Ukraine.

Постановка проблеми. Суспільна небезпека як загальноприйнята соціальна (матеріальна) ознака злочину виражається у двох вимірах: характер (якісний вимір), який визначає насамперед соціальну цінність об'єкта посягання (у нашому випадку особливу соціальну цінність об'єкта посягання – здоров'я особи, підкреслює той факт, що виділений об'єкт охороняється тільки криміналь-

но-правовими заходами) і ступенем (кількісний вимір), визначається насамперед тяжкістю наслідків, тобто зовнішніх вимірів, що відбулися в результаті вчинення того або іншого злочину. Та якщо характер суспільної небезпеки служить критерієм відмежування одного виду злочину від іншого, то ступінь суспільної небезпеки є тією об'єктивною величиною, яка дозволяє відокремити один

злочин від іншого всередині їхнього конкретного виду. У такий спосіб і характер суспільної небезпеки діяння, і її ступінь мають самостійне правове значення.

Стан дослідження. Серед науковців, які займалися розробкою цього питання, слід виокремити М. Авдеева, Г. Борзенкова, В. Векселенко, М. Галукову, М. Гродзинського, С. Киренка, В. Козлова, А. Коновалова, А. Нікіфорова, И. Ноя, В. Попова, Т. Терещенка, А. Філіппова, Р. Шарапова, М. Шаргородського та інші.

Метою статті є визначення загальної характеристики суспільно небезпечних наслідків. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) розкрити термінологічні аспекти суспільно небезпечних наслідків; 2) встановити види суспільно небезпечних наслідків; 3) проаналізувати дискусійні питання ознак суспільно небезпечних наслідків.

Виклад основного матеріалу. Викладене досить переконливо підтверджується нормативною регламентацією кримінальної відповідальності за посягання на здоров'я особи. Так, М. Загородников зазначає: «Заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв та скоєння інших подібних злочинів не тільки спричиняє шкоду здоров'ю, але й зачіпає інші інтереси особи» [1, с. 8]. У свою чергу, С. Киренко наголошує: «Дійсно, заподіяння шкоди здоров'ю відволікає сили людини на відновлення втраченого блага: лікування, пристосування до нових несприятливих умов. Людина не може повноцінно працювати, навчатися, вести особисте життя. Крім того, людина, здоров'ю якої заподіяна шкода, часто не може застосувати заходи, необхідні для особистої гігієни, зміцнення організму. Потрібно також врахувати, що заподіяння шкоди здоров'ю людини часто позбавляє її можливості виконати свої громадянські обов'язки та користуватися рядом прав (наприклад, може перешкодити призову на дійсну військову службу, виконанню спеціальних робіт і т.п.)» [2, с. 40].

Однак законодавець під час викладення норм (дефініції) у статтях Кримінального кодексу України (далі – КК) використовує оціночні поняття, за умови неправильного розуміння яких виникають питання їх подальшого правозастосування. Крім того, кримінально-правова література містить й оціночні категорії. Науковці відмічають: «До оціночних категорій відносять неконкретизовані в законі кримінально-правові поняття, що покликані відображати не предмет у його цілісності, а властивості цього предмета, зміст яких встановлюється особою, яка конкретизує кримінально-правову норму на основі конкретних обставин справи» [3, с. 67.] Розділ II «Злочини проти життя та здоров'я особи» КК України містить статті, які безперечно мають ці терміни. До формально-оціночних понять й ознак, слабо конкретизованих у законі, належать такі: близькі, біль, хвороба, здоров'я, мучення, шкода здоров'ю [4]. Крім того, законодавчо не визначено такі поняття, які характеризують суспільно небезпечні наслідки, що відносяться до статей КК України, які охороняють здоров'я особи від злочинних посягань: фізичний біль, сильний фізичний біль, фізичні страждання, моральні страждання та інші. Отже, деякі терміни, що містяться в КК України, на сьогодні є дискусійними, що викликає певні проблеми в правозастосуванні деяких норм. Законодавче закріплення оціночних ознак не може бути оцінено однозначно: з одного боку, це забезпечує гнучкість кримінально-правового регулювання, дозволяючи застосовувати відповідні кримінально-правові норми з урахуванням конкретних умов місця та часу, а з іншого – це пов'язано з погрозою різноманітного й суперечливого тлумачення та застосування оціночних кримінально-правових приписів, нескінченних суперечок як у теорії, так і на практиці [5, с. 156]. Одні науковці зауважують, що чим менше оціночних понять, тим краще, оскільки індивідуальна (суб'єктивна) оцінка може й не збігатися, а іноді й вийти за межі тієї оцінки, яку мав на увазі законодавець, установлюючи норму, що містить

оціночне поняття [6]. Інші мають протилежну точку зору та зазначають, що існування оціночних понять у законі неминуче. Вони корисні, якщо встановлюються щодо тих випадків, коли це необхідно і коли правильно застосовуються на практиці [7, с. 138].

Отже, вчинення особою будь-якого злочину (з матеріальним складом) – це спричинення певних наслідків. Теорія кримінального права містить декілька співзвучних термінів, якими користуються науковці. Одні науковці використовують термін «наслідки злочину» та зазначають, що «це реальні шкідливі зміни, які відбуваються в об'єкті, що охороняються кримінальним законом, внаслідок злочинного діяння» [8, с. 15], інші розділяють їх. Так, Н. Кузнєцова виділяє такі види наслідків: «наслідки взагалі» як соціально-правові наслідки, не залежно від їхнього впливу на кваліфікацію злочину, і «наслідки як елемент складу злочину» [9, с. 38]. О. Миколенко розрізняє такі види наслідків: 1) наслідки злочину (шкода, заподіяна злочинном, і характеризує його суспільну небезпечність); 2) суспільно небезпечні наслідки (наслідки злочину, що передбачені в диспозиції кримінально-правової норми або впливають з її змісту, входять до складу об'єктивної сторони складу конкретного злочину та впливають на його кваліфікацію) [5, с. 51–85]. У кримінальному праві суспільно небезпечні наслідки розглядаються у двох площинах: 1) у площині об'єктивно виявленого злочину (злочинні наслідки є виявленням суспільної небезпечності будь-якого злочину, а характер заподіяної злочином шкоди повністю залежить від характеру об'єкта посягання, яким є особисті блага людини та інші соціальні цінності); 2) у площині конкретно виписаного в законі складу злочину (небезпечні наслідки злочину або вказуються в самій нормі (чи однозначно впливають із її змісту), якою визначається конкретний склад злочину, або не вказується). Така відмінність покладена кримінальним правом в основу поділу складу злочину на матеріальний та формальний [10, с. 187–188]. П. Берзін запропонував чотири варіанти використання терміна наслідки: 1) суспільно небезпечні наслідки – для позначення результату суспільно небезпечної поведінки в її найбільш загальному розумінні, інакше кажучи, результату так званої кримінально-правової аномалії; 2) злочинні наслідки – для позначення результату певного типу суспільно небезпечної поведінки (діяння), визначеного законом як злочин певного виду; 3) наслідки як елемент складу злочину – для позначення законодавчої моделі результату злочину певного виду (як елемент об'єктивної сторони складу конкретного злочину); 4) кримінально-правові наслідки – для позначення системи заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються за відповідний тип суспільно небезпечної поведінки [11, с. 155–156, 720–721]. Не менш дискусійним питанням є класифікація суспільно небезпечних наслідків. Так, виділяють наслідки в залежності від характеру та обсягу шкоди, заподіяної об'єктові, можуть бути розділені на наслідки у вигляді реальної шкоди та на наслідки у вигляді створення погрози (небезпеки) заподіяння шкоди [12, с. 100–101]. На думку інших авторів, наслідки злочину поділяють на два види: прості (шкода заподіюється одному об'єктові) і складні (шкода заподіюється кільком об'єктам злочинного посягання) [13, с. 71–72]. У теорії кримінального права існує думка, що наслідки злочину поділяють на дві групи: наслідки матеріального характеру та наслідки нематеріального характеру. До матеріальних наслідків належить майнова шкода, заподіяна громадянам, юридичним особам і державі, і фізична шкода, заподіяна особистості. Нематеріальні наслідки являють собою негативні зміни в об'єкті посягання, які пов'язані з порушенням тих або інших інтересів держави, суспільства й учасників суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом і не пов'язані з впливом на матеріальні предмети зовнішнього світу. До такої шкоди автори відносять шкоду політичну (злочини проти основ національної безпеки

України), організаційну (посадові й військові злочини, злочини проти суспільного порядку та моральності), соціальну шкоду (злочини проти виборчих, трудових й інших особистих прав і свобод людини та громадянина), а також іншу шкоду [14, с. 51; 15, с. 100–102]. Деякі вчені зазначають, що наслідки злочину можуть мати матеріальний характер (ушкодження, розкрадання майна, заподіяння шкоди здоров'ю людини); моральний (приниження честі й гідності особи тощо); політичний (насиленницька зміна або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади); характер, що послаблює або підриває престиж влади та державного апарату (хабарництво, зловживання владою чи службовим становищем) [16, с. 130–131]. Інші науковці виділяють чотири види суспільно небезпечної шкоди: фізична, майнова, моральна, політична [17, с. 93]. О. Миколенко вважає, що для класифікації наслідків злочину потрібно враховувати такі аспекти: 1) характер заподіяної шкоди (матеріальний і нематеріальний); 2) правова форма викладу (опис у законі) (наслідки, які точно вказані (зазначені) у диспозиції статті Особливої частини КК України, а також наслідки, які описані в інших нормативно-правових актах); 3) значення наслідків для кваліфікації злочинів (передбачені як ознаки основних складів; передбачені як ознаки кваліфікуючих складів злочинів; не передбачені в законі, але мають значення для призначення покарання, як обставини, що пом'якшують або обтяжують його) [5, с. 58–66].

Суспільно небезпечні наслідки, які описані законодавцем у диспозиції статті Особливої частини КК України, у тому числі, що стосується злочинів проти здоров'я особи, є нічим іншим як заподіянням шкоди здоров'ю особи. Термін «шкода здоров'ю» є однією із суперечливих дефініцій, що належить не лише до кримінального права, а й до числа інших наук (судова медицина, трудове право, цивільне право та інші), не менш проблемним також є встановлення її видів. Під час дослідження нами цього питання ми не знайшли єдиної точки зору, яку б підтримували всі або більшість науковців. Ознака «шкода здоров'ю», якою оперує законодавець, неоднозначна у своєму розумінні. З юридичної точки зору вона викликає властиво злочинну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони (втрата здоров'я як блага, умови соціальної активності суб'єкта, у зв'язку з якими існують суспільні відносини щодо його охорони). З медичної точки зору він характеризує результат злочинного діяння у вигляді патологічних змін в організмі людини [18]. Як уже зазначалось, шкода здоров'ю характеризується якісними (характер) і кількісними (ступінь) характеристиками. Характер визначається

формою патології заподіяної організму людини (тілесне ушкодження, захворювання, патологічний стан). Ступінь шкоди здоров'ю – характеристика медико-юридична. В основі її оцінки лежать два критерії: 1) безпека шкоди для здоров'я; 2) результат і наслідок шкоди [18]. Тому шкода, яка завдається охоронюваним суспільним відносинам, відображається в складі злочину шляхом закріплення в ньому ознак, які характеризують суспільно небезпечні наслідки злочинного діяння [19].

Науковці, крім терміну «шкода», використовують термін «розлад» та зазначають, що це зміна здоров'я людини, обумовлена травмою, захворюванням або патологічним станом, що об'єктивно проявляється ознаками порушення функцій організму в порівнянні з тими, які мали місце до здійснення протиправного діяння [18], або вона виявляється в «погіршенні стану здоров'я, зниження його на більш низький якісний рівень» [20]. Н. Ветров зазначає, що «шкода здоров'ю людини» з медичної точки зору є порушенням анатомічної цілісності органів і тканин або їх фізіологічних функцій, захворюваннями або патологічними станами, що виникають у результаті впливу різних факторів зовнішнього середовища: механічних, функціональних, фізичних, хімічних, біологічних, психічних [21].

У розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» КК України перелічені злочини, які заподіюють чи можуть заподіяти шкоду здоров'ю людини. Звісно, закон про кримінальну відповідальність в інших розділах передбачає й інші злочини, що мають своїм наслідком шкоду здоров'ю особи, – це злочини, де додатковим об'єктом виступає саме здоров'я особи. Як зазначає Л. Брич, логіко-граматична конструкція «шкода здоров'ю людини» та її варіанти вживається в багатьох статтях Особливої частини КК України, але не в усіх випадках для позначення наслідків, що відображаються цим поняттям (ст. 137; 181; 2651; 271–275; 283; 326; 327; 346 та інші) [22, с. 11].

Висновки. Отже, для усунення протиріч, що виникають у теорії кримінального права, а також для здійснення правильної кваліфікації ми пропонуємо зменшити кількість оціночних понять та термінів у КК України.

Проаналізувавши думки науковців, вважаємо, що необхідно виділяти такі наслідки: 1) наслідки від злочину, тобто злочинні наслідки; 2) наслідки як елемент складу злочину; 3) суспільно небезпечні наслідки – це ті наслідки, які описані законодавцем у певній статті Особливої частини КК України. Крім того, для характеристики злочинів проти життя та здоров'я особи в КК України більш доречним використовувати термін «шкода здоров'я».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Загородников Н. Преступления против здоровья / Н. Загородников. – М. : Юридическая литература, 1969. – 166 с.
- Киренко С. Проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Киренко. – К. : Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2002. – 202 с.
- Актуальні проблеми кримінального права : [навч. посіб.] / В. Попович та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
- Джинджолия Р. Оценочные признаки составов преступлений против личности / Р. Джинджолия // Уголовное право. – 2005. – № 1. – С. 16–17.
- Миколенко О. Теоретичні основи дослідження шкоди, заподіяної злочинцем : дис. ... юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Миколенко. – О. : Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2005. – 220 с.
- Бару М. Оценочные понятия в трудовом законодательстве / М. Бару // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 104–108.
- Иоффе О. Ответственность по советскому гражданскому праву / О. Иоффе. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1955. – 311 с.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
- Кузнецова Н. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
- Строган А. Состав злочину як підстава кримінальної відповідальності : [навч. посіб.] / А. Строган. – К. : Атіка, 2007. – 424 с.
- Берзін П. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : [монографія] / П. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – 736 с.
- Панов Н. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. Панов. – Х. : Вища школа, 1982. – 106 с.
- Ковалев М. Проблемы учения об объективной стороне состава преступления / М. Ковалев. – М., 1991. – 132 с.
- Кузнецова Н. Преступление и преступность / Н. Кузнецова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1969. – 233 с.
- Уголовное право Украины. Общая часть : [учебник для студентов юрид. вузов и фак.] / под ред. профессоров М. Бажанова, В. Сташиса, В. Тация. – Х. : Право, 1999. – 400 с.

16. Уголовное право России : [учебник для вузов] : в 2 т. / отв. редакторы и руководители авторского коллектива А. Игнатов и Ю. Красиков. – М. : Изд-во НОРМА, 2000– . – Т. 1 : Общая часть. – 2000. – 639 с.
17. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / за ред. М. Мельника, В. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
18. Шарапов Р. Понятие вреда здоровью в условиях правовой дезориентации судебно-медицинской экспертизы живых лиц / Р. Шарапов, А. Коновалов // Уголовное право. – №1. – 2007. – С. 127–132.
19. Филимонов В. Обстоятельства, определяющие содержание и конструкцию состава преступления / В. Филимонов // Уголовное право. – 2003. – № 2. – С. 83–85.
20. Вермель И. О причинении вреда здоровью в свете положений нового Уголовного Кодекса РФ / И. Вермель, П. Грицаенко // Судебно-медицинская экспертиза. – 1997. – № 2. – С. 42–43.
21. Ветров Н. Уголовное право. Общая часть : [учебник для вузов] / Н. Ветров. – М. : Юнити-Дана, Закон и право, 1999. – 415 с.
22. Брич Л. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди здоров'ю людини / Л. Брич. – Л. : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. – 60 с.